NOTICIARI

RECERQUES DEL MUSEU D'ALCOI, V (1996), 177-182

ARQUEOLOGIA DE LA FONT DE LA FIGUERA. AVANÇ[1]

Es dóna noticia dels jaciments arqueològics localitzats al terme de la Font de la Figuera (la Costera, València). Les característiques geogràfiques fan d'aquest indret un veritable encreuament de camins, circumstància aquesta que va afavorir l'establiment d'un bon nombre d'assentaments, algun d'aquests inèdit, des del paleolític i fins l'època medieval.

Se da noticia de los yacimientos arqueológicos localizados en el término de la Font de la Figuera (la Costera, València). Las características geográficas hacen de este lugar un verdadero cruce de caminos, circunstancia que favoreció el establecimiento de un buen número de asentamientos, alguno de ellos inédito, desde el Paleolítico y hasta la época Medieval.

Hereby information is given about the archaeological sites located within the boundaries of La Font de la Figuera (La Costera, Valencia). Its geographic characteristics turn this place into a real crossroad, a circumstance which favoured the establishment of a great number of settlements, some of them unknown, from the Paleolithic up to the Middle Ages.

AGUSTÍ RIBERA*

La situació geogràfica de la Font de la Figuera ha determinat que tinguera una gran importància com a encreuament de camins i de rutes de grans distàncies. Açò, que es pot comprovar ara quan veiem com les grans obres públiques —carreteres, ferrocarril— ens destrossen el terme, es pot retrotraure perfectament a èpoques passades. Tan sols cal esmentar-ne la identificació tradicional de la Font amb l'estació d'*Ad Turres,* de la Via Augusta romana, punt on aquesta importantíssima via que venia del nord es bifurcava cap a Cartagena i cap a la Manxa oriental i l'alta Andalusia.

Aquestes circumstàncies degueren motivar l'interés de la majoria de cultures de controlar d'alguna forma aquests passos naturals, per a la qual cosa s'hi van establir i, és clar, van aprofitar també els recursos naturals i agropecuaris propis del territori, en àrees mitjanes de terres al·luvials, amb bones condicions per al conreu (el Bovalar, la Foia, la Torre Tallada, etc.).

Amb aquestes premisses és natural esperar que la riquesa arqueològica de la Font deu ser gran. No obstant això, l'atenció que ha rebut en aquest aspecte no ha sigut la que es mereix i, com passa en tants altres llocs, n'hi ha ben pocs estudis, a pesar que són relativament abundants les notícies sobre troballes casuals, destrosses de jaciments, etc.

N'hi ha alguns antecedents, tot i que escassos, com per exemple Cavanilles (1797), Madoz (1850), Almarche (1918), Ros Biosca (1921), que a la seua *Historia* ja en donava algunes dades d'interés, igual que Sanchis Sivera (1922). En la dècada dels cinquanta, n'hi ha diverses notes i notícies de Fletcher Valls, quasi sempre referides a la Mola de Torró. Després, també se n'ocupen, sense ser exhaustius, Pla Ballester (1957, 1972), Enric Llobregat (1972), Gil-Mascarell (1971) i J. Montesinos (1984), entre d'altres, però sempre molt de passada o tractant algun tema de forma molt puntual. En realitat, a banda d'alguns sondejos a la Mola de Torró, l'únic jaciment objecte de diverses campanyes d'excavacions arqueològiques ha sigut la Cova Santa, dutes a terme per l'equip de J. Aparicio i J.V. Martínez Perona a finals dels setanta i principis dels vuitanta.

Una altra cosa són les descobertes i activitats de camp realitzades per diversos aficionats locals, que han anat succeint-se en el temps. Dissortadament la bona voluntat que els guiava no sempre anava acompanyada dels coneixements mínimament adients. Però, la tasca d'alguns d'ells, com la del grup que aglutinava Vicent Biosca, *Sento,* no deixa de ser meritòria i gràcies a ells es deu la localització d'un bon grapat de jaciments.[2] Malauradament, tota aquella activitat no ha tingut cap reflex bibliogràfic o documental,

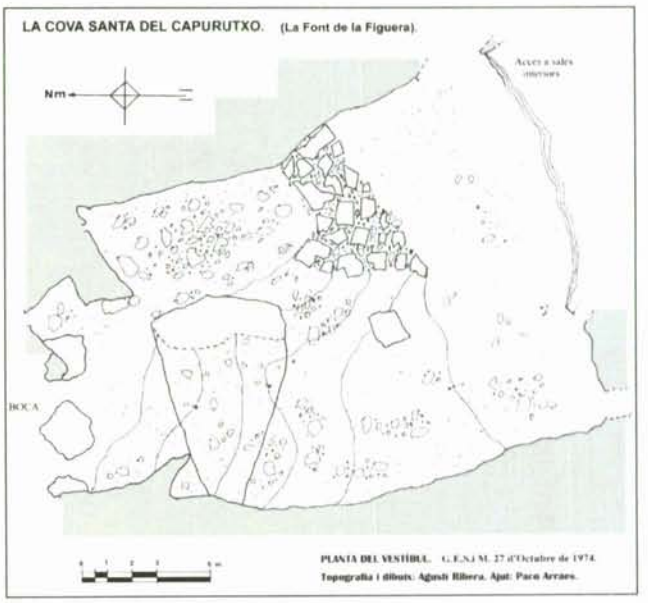
* Museu Arqueològic d'Ontinyent

a pesar que es va intentar, cap al 1984, quan es va constituir un Grup d'Estudis de la Font de la Figuera, afavorit per l'Ajuntament, que disposa d'una secció d'arqueologia.[3]

Per la nostra part, haver viscut la joventut en aquest poble —d'on prové tota la família materna—, amb una primerenca i aclaparadora afició per la serra, les coves i la recerca de vestigis, ens donà un coneixement de camp suficientment ampli del bell territori i de l'arqueologia de la Font. Per unes raons o altres, però, sempre hem anat ajornant la publicació de les dades que coneixíem.[4]

Atés el caràcter d'aquesta nota, ara solament farem una enumeració dels jaciments que coneixem o dels que tenim constància certa, amb una localització en el mapa que adjuntem, i els ordenem d'acord amb la seua atribució cronològica, i si és el cas, fent-ne algun breu comentari. En conjunt, un avanç d'un estudi més detallat.

Sí que cal dir que l'atribució cronològica dels jaciments es basa en la bibliografia i, a més, en els conjunts de materials arreplegats per nosaltres que, des del 1986, es conserven al Museu Arqueològic d'Ontinyent.[5] També cal advertir que, en qualsevol cas, els jaciments ací exposats obeeixen a prospeccions no sistemàtiques, portades a cap majoritàriament durant la dècada del setanta i els primers anys vuitanta, amb alguna verificació més recent. Per la qual cosa, cal pensar que si es prospectara i es cercara exhaustivament, de segur que n'apareixerien més dels ací indicats.

I. Paleolític

1. Tobales. Prop de l'actual cementeri, Aparicio (1984) cita que en unes prospeccions dirigides per Martínez Perona es van localitzar nombroses restes de sílex que, com a hipòtesi de treball, van atribuir al paleolític inferior.

2. *a*) La Lloma Alta. En el vessant de ponent vam recollir un breu conjunt lític, de sílex, que deu correspondre al paleolític superior, probablement al magdalenià. No sembla que hi haja cap jaciment sinó que potser era un taller o campament molt ocasional.

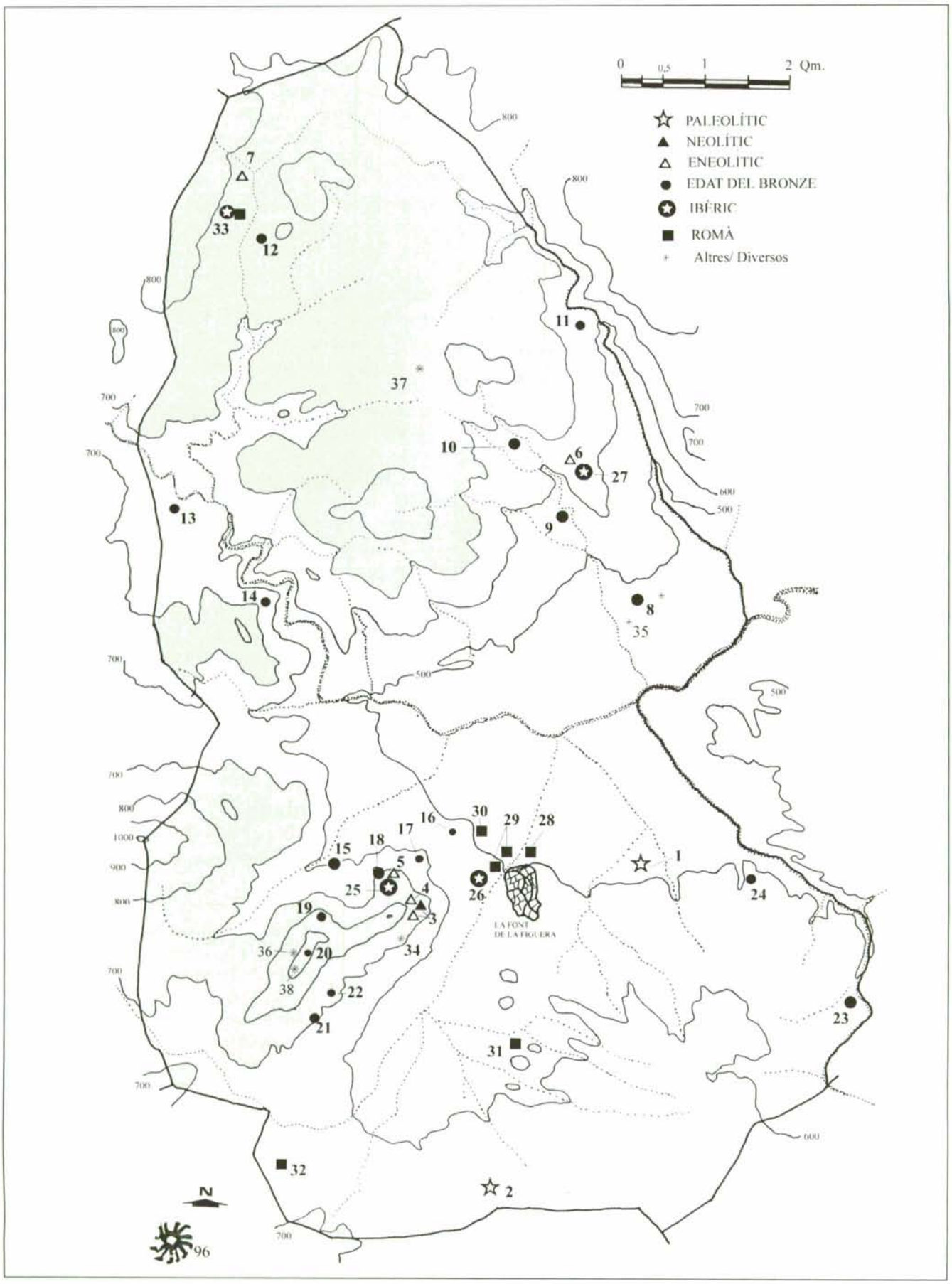
b) També hi ha notícia d'haver-se trobat algunes peces de sílex, probablement paleolítiques als Cingles de Barberà, però és un lloc que no hem localitzat.

II. Neolític i Eneolític

3. La Cova Santa. És un dels jaciments més emblemàtics i coneguts de la Font. A banda d'altres prospeccions, l'equip d'Aparicio —Martínez Perona hi ha dut a terme almenys sis campanyes d'excavacions, de les quals solament s'ha publicat algun avanç de resultats. La seua seqüència cronològica va des del neolític antic —amb ceràmiques cardials—, fins als inicis de l'edat del bronze —de la qual hi ha profusió de ceràmiques campaniformes—, i també materials testimonials de pràcticament totes les etapes posteriors —ibèrica, romana, andalusina. Pel que sabem del darrer avanç (Aparicio, 1984), hi havia expectatives de trobar hi restes més antigues, del paleolític, en els nivells més profunds, però sembla que no s'ha continuat amb les excavacions.

4. La Cova de la Balconada. S'ha de considerar una "extensió" de la Cova Santa per la seua immediatesa i característiques. Tanmateix, que sapiem, el material que s'hi ha trobat no és gaire definitori i pot pertànyer a un neolític avançat o eneolític i, probablement, és de caràcter funerari.

5. La Cova de Sant Gomengo (o de Sant Domingo). En aquesta cova únicament vam arreplegar escassos materials ibèrics —cosa normal si tenim en compte la proximitat del poblat de la Mola de Torró—, però a la col·lecció de V. Biosca hi havia nombrosos materials que podem atribuir a l'eneolític —segurament, un aixovar de probables enter-

0 0,5 1 2 Qm.
PALEOLÍTIC
NEOLÍTIC
ENEOLÍTIC
EDAT DEL BRONZE
IBÈRIC
ROMÀ
Altres/ Diversos
LA FONT DE LA FIGUERA
N
96

raments, a la sala interior—, junt a d'altres de més escassos ibèrics i , fins i tot, un fragment de *sigillata*.

6. La Coveta del Frare. Igual que en l'anterior, aquest jaciment únicament el coneixem pels materials que hi havia a la col·lecció de V. Biosca, amb almenys quatre cranis humans, ascles de sílex i ceràmica feta a mà. Evidentment, es tractava d'una coveta d'enterrament múltiple, probablement eneolítica que, per descomptat, no té res a veure amb el poblat ibèric posterior que hi ha molt pròxim.

7. La Cova del Regaixo. A la superfície d'aquesta balma, que a diferència de moltes altres grans balmes del terme, sí que conté depòsit sedimentari, hi vam arreplegar algunes ascles de sílex i fragmentets de ceràmica feta a mà, però de tan escassa entitat que és difícil aproximar-nos a la seua cronologia.

III. Edat del Bronze

Atesa la quantitat de jaciments en principi atribuïbles a aquesta època, per raons d'espai, solament en donarem una simple llista. Sí que és necessari dir que, pel que fa a la seua importància, són molt dissemblants, ja que hi ha poblats molt grans, com pot ser el Fossino (d'uns 3.000 m^2) o el Corral de Canyadetes, i d'altres que no devien ser més que una torreta de control o punt de guaita, com Vallmelós-I (60 m^2) o el Cofranet-I (80 m^2), per posar algun dels exemples més extrems. També cal veure com es distribueixen per totes les zones del terme, per a adonar-nos que controlen especialment les vies de comunicació, tant les principals com les secundàries. Un altre tret que cal destacar-hi és l'abundant presència d'evidències d'activitat metal·lúrgica, restes de fornets de fosa –segons creiem–, en molts poblats.

8. Les Cabessoles-I
9. L'Altet del Barranc del Mosso (o de Palau)
10. L´Altet Redonet (o El Caragol)
11. Vallmelós-I
12. L´Alt del Regaixo
13. L´Alt de la Fundició
14. El Cofranet-I
15. El Corral de Canyadetes (o L´Escaleta dels Moros)
16. Santa Bàrbera
17. Alt del Bustal (o del Túnel o del Molí)
18. La Penya de Sant Gomengo (o Sant Domingo)
19. El Picaio
20. La Penya Foradada (I-38)
21. L'Altet de la Solana de la Penya Foradada-I
22. L'Altet de la Solana de la Penya Foradada-II
23. El Fossino
24. L'Altet del Barranc de Massanofe

També hi ha notícies d'haver-se trobat materials d'aquesta època a la Cova Avellanera (Pla Ballester, 1972), i potser també en un alt situat prop del Teular Vell (col·lecció V. Biosca), que no hem pogut verificar.

IV. Època Ibèrica

Són relativament coneguts, encara que no en disposem d'estudis, els dos grans poblats d'altura d'aquesta època existents a la Font: 25. La Mola de Torró i 27. El Frare.

Pel que se sap, els seus materials deuen tenir una cronologia semblant als de la Bastida, i podrien ser de gran interés –si no són espoliats pels furtius–, especialment els del darrer poblat esmentat, que ha patit, com gran part dels jaciments, repoblacions forestals, forns de calç i intents d'abancalament.

26. La Cervera (als voltants de la Granja de Garrote). També degué ser un jaciment coetani dels anteriors, encara que està completament arrasat. Potser és important per la seua ubicació com a hipotètic antecedent del posterior *Ad Turres* romà, segurament establit als seus peus, immediatament al nord. És molt probable que les pedreres on es va trobar un exvot ibèric, que representava una vaca (Montesinos, 1984), foren les que estan situades a ponent del lloc.

Hi ha altres indrets que són citats com a jaciments ibèrics: El Mosso (potser es refereixen al Frare?), L'Àngel, on coneixem un establiment romà, però res en sabem del jaciment més pròpiament ibèric que se cita. Encara no se sap el lloc d'on prové el magnífic cap de cavall del Museu Arqueològic Nacional (MAN), atribuït a la Font de la Figuera.[6] Alguns autors citen el lloc de les Cabessoles però, a banda del jaciment de l'edat del bronze, mai no hem trobat restes ibèriques d'alguna entitat en aquesta zona, tot i que hi ha algun fragment ceràmic, molt dispers, fins i tot en la zona del pla (35. les Cabessoles-II). Un altre lloc on sí que hi ha indicis, molt migrats, de poblament ibèric ple (s V-III aC) és al Regaixo, en el mateix emplaçament de l'assentament romà.

V . Època Romana

28, 29 i 30 *Ad Turres*? (Les Costeres-Camí Fondo, Sant Sebastià, les Germanies, la Bassa de Zele). Siga o no *Ad Turres*, la veritat és que en les proximitats del nucli urbà de la Font hi havia un ampli establiment romà. Ros, copiant Madoz, fa al·lusió a l'existència de fonaments d'edificis antics als voltants de l'ermita de Sant Sebastià, que ell encara podia veure. Nosaltres solament hem pogut constatar alguns fragments de *tegulae* i ceràmica comuna. Molt prop d'allí, a la partida de les Costeres, a la vora del Camí Fondo, s'hi van descobrir alguns enterraments, sempre indicats com a tardoromans, per bé que en aqueixa àrea apareixen ceràmiques diverses (TSH, TSAD, etc.), que indiquen una cronologia que va del segle I al IV-V després de Crist. A més a més, pràcticament per tota la zona alta del fèrtil pla del Bovalar se'n pot seguir el rastre i, tot i que dispersos, s'hi veuen pertot arreu fragments de *tegulae* dins dels marges, fins a arribar a la zona de la Bassa de Zele, bastant allunyada, on també hi ha *sigillates* i d'altres. Potser caldria prospectar detalladament tota aquesta àrea

alta del Bovalar per veure si se'n pot traure alguna cosa després de tantes transformacions.

31. La Font Santa. Per les dades que en tenim, degué ser un establiment que aniria des del segle I abans de Crist fins al III després de Crist, aproximadament. Hi ha notícia de l'aparició de dos enterraments.[7]

32. La Casa de l´Àngel (o el Pla del Moro). Deu ser un assentament alt-imperial (s I-II dC), amb abundància de TSH.

33. El Regaixo. També sembla correspondre a l'alt Imperi i no pareix que perdure; en canvi, alguns materials fan pensar en un assentament ibèric previ (V-III aC).

34. La Cova de la Solana del Caporutxo. D'aquest jaciment prové, entre d'altres, algun material romà alt-imperial. Òbviament no es tracta d'un assentament, sinó d'un refugi ocasional, lloc de guaita o d'altra mena, però és certament interessant.

No cal dir que degué haver-hi molts altres assentaments romans que ara desconeixem. Però sí que hi ha notícies d'altres llocs.

36. La Cova de la Moneda. Deu representar una ocultació monetària, ja que no hi ha altres restes en aquest lloc. No en tenim més dades.

37. La Torre Tallada. Les condicions geogràfiques d'aquesta zona fan molt factible l'existència d'un assentament romà, però tan sols en tenim les notícies que arreplega Ros de l'aparició de restes i fins ara no n'hem localitzat el punt exacte.

Tampoc no hem localitzat el lloc anomenat les Campetes, on també van aparéixer restes romanes, ni el lloc on es va trobar un forn (possible confusió amb el de les Cabessoles, que és de l'edat del bronze?).

VI. Medieval-Andalusina

No volíem acabar sense fer esment almenys de les poques troballes que hi ha hagut d'època andalusina (domini àrab). De fet, solament hem constatat la presència d'algun fragment aïllat ací i allà (la Cova Santa, la Cova del Barranc del Toll, la Cova de les Dames?, la Font-Santa, etc.), que ens parlen d'un cert pas per aquests llocs; però, fins ara, cap jaciment. Tampoc la toponímia no ens proporciona gaires pistes (potser, la Foia de Manuel, l'Almagatzem, Massanofe o Buixafaró). Açò podria obeir a un tall poblacional propiciat per la tardana fundació del nou nucli cristià?, ja que la Carta de Poblament és de 1313. En qualsevol cas, aquest apartat mereix més atenció, inclosa la qüestió del Buixafaró, fita del regne, que creiem que deu estar fora del terme (la Torre Gran?).

****

Amb tot, com es deu haver vist, hi ha un panorama molt ric i esperançador, a pesar de les destruccions continuades i de la falta d'atenció. Cal, però, preservar aquesta herència per al futur i estar atents a les grans obres d'infraestructura, però sovint també a les petites transformacions de bancals i als rebuscadors furtius que impunement actuen en els jaciments. A tots ens correspon cuidar-los i protegir-los perquè és un patrimoni de tothom.

NOTES

(1) Aquestes notes van ser concebudes per a publicar-se a la revista-programa de festes de la Font de la Figuera on, per diverses causes, no hi van aparéixer. Amb molts lleus retocs les presentem ací esperant que seran d'algun profit.

(2) Entre molts altres aficionats, potser caldria citar a: Joan Manuel Muñoz, Vicent Asensi, Paco Grau, Paco Arraes, etc.

(3) Potser el projecte era massa ambiciós, el cert és que després d'unes quantes reunions s'esvaí com el fum. A pesar d'açò s'aconseguiren algunes coses, com per exemple la reedició de la *História...*, de Ros, o la catalogació de l'Arxiu Municipal.

(4) Tot i que molt parcialment, sí que anàvem informant sovint de la nostra tasca al Servei d'Investigació Prehistòrica, de la Diputació de València.

(5) La immensa majoria són materials testimonials, de superfície, de gran interés documental però amb escàs valor museístic o expositiu.

(6) Fa anys, vam indagar al mateix MAN, a Madrid, però els nostres esforços foren infructuosos.

(7) Segons manifestacions orals del propietari dels terrenys, el senyor Wenceslao

BIBLIOGRAFIA

APARICIO, J.–SANVALERO, J. (1977), *Nuevas excavaciones y prospecciones arqueológicas en Valencia*, p. 61-63, València.

APARICIO, J.–SANVALERO, J.–MARTÍNEZ PERONA, J.V. (1979), "Actividades arqueológicas...", *VARIA*, I, Dept. Història Antiga, Universitat de València, p. 207, 222-227, 238, València.

APARICIO, J., i altres (1984), "Actividades arqueológicas...", *VARIA*, III, Dept. Història Antiga, Universitat de València, p. 311-314 i 369-371, València.

BERNABEU AUBAN, J. (1984), *El vaso campaniforme en el País Valenciano*, Trabajos Varios, Servei d'Investigació Prehistòrica 80, València.

FLETCHER VALLS, D. (1954), *La Labor del SIP... 1953*, València.

FLETCHER VALLS, D. (1955), *Noticiario Arqueológico Hispánico*, II, 1953, p.198, nota núm. 628, Madrid.

FLETCHER VALLS, D. (1955), *Archivo Español de Arqueología*, XXVIII, p. 160, Madrid.

FLETCHER VALLS, D. (1957), "Toneles cerámicos ibéricos", *APL*, VI, p. 113, València.

FLETCHER VALLS, D. (1956), *Noticiario Arqueológico Hispánico*, III-IV, 1954-55, p. 289, nota núm. 793, Madrid.

GIL-MASCARELL, Mª M.(1971), *Yacimientos ibéricos del Reino de Valencia*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de València.

LLOBREGAT CONESA, E.A. (1972), *La Contestania Ibérica*, IEA Sèrie II, núm. 2. Alacant.

MONTESINOS, J. (1982), *Arqueologia Ibèrica de la Costera*, La Bastida, 50é Aniversari, Moixent.

PLA BALLESTER, E. (1957), Actividades del SIP..., *APL*, VI , p. 187, València.

PLA BALLESTER, E. (1972), *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, vol. 4, p. 305, València.

ROS BIOSCA, J. M. (1921), *Historia de Fuente la Higuera*, Xàtiva.